

מאמר יא

חיבוק ונישוק בכלה לפני יחוד

1. הקדמה
2. כלה בלא ברכה
3. תוקף איסור ביאה על ארוסתו
4. מה נאסר בכלה ללא ברכה ומה הותר ע"י הברכה?
  - א. האוסרים יחוד עם ארוסה קודם שבע ברכות
  - ב. הסבר הראשונים לגבי מנהג יהודה שמייחדים את הארוס והארוסה
  - ג. חיבוק ונישוק בארוסה
  - ד. דעת הטור והשו"ע
5. האם הברכה מתירה קירבה בארוסה?
  - א. דעת הראשונים
  - ב. דעת הרמ"א
6. האם "בלא ברכה" פירושו בלא חופה או בלא שבע ברכות?
  - א. דעת רבינו שמשון ותרומת הדשן
  - ב. שיטת הרמב"ם
  - ג. שיטת שאר הראשונים
  - ד. דעת הב"י והרמ"א
7. ביאור נוסח הברכה "ע"י חופה וקידושין"
8. זאת תורת העולה

1. הקדמה

תהליך הנישואין בין בני הזוג מורכב לפי ההלכה משני שלבים: שלב האירוסין/קידושין, הוא השלב בו האיש נותן לאשה טבעת וכדומה ומקדש לו אותה בטבעת זו. השלב השני הוא שלב הנישואין, שבו מתבצעת "החופה".

חז"ל תקנו ברכה על כל אחת מהמצוות הנ"ל. על מצוות האירוסין תיקנו לברך "וצונו על העריות... בא"י מקדש עמו ישראל ע"י חופה וקידושין", ועל הנישואין תיקנו את שבע ברכות הנישואין.

בזמן חז"ל אחר הקידושין היתה האשה חוזרת לבית אביה ואחר שנים עשר חודש מתבצע תהליך הנישואין שבו עוברת לגור בבית בעלה

הנוהג כיום הוא שהאירוסין והנישואין נעשים באותו מעמד הקידושין ע"י נתינת הטבעת והנישואין ע"י החופה ואין שלב בו הכלה נחשבת ארוסה ולא נשואה. כך הוא

לרוב הדיעות, אך הרב עובדיה יוסף אינו סובר כך^[1]. לדעתו החופה היא היחוד של החתן והכלה [ולא העמידה תחת המפה הפרוסה מעליהם], ועל סמך הגדרה זו התיר לכלה לא לשים כיסוי ראש בליל החתונה כל שלא התייחדה עם בעלה. לפי הגדרות אלו נמצא כי בערב החתונה הכלה נמצאת במעמד של "ארוסה" לכל אורך הערב [עד שמגיע הזוג לביתו].

מציאות זו מעוררת שאלה: מה מעמד הזוג בשלב זה לענין קירבה של חיבה- האם מותר להם חיבוק ונישוק או לא? במילים אחרות, מה מעמדה של הארוסה בערב חופתה?

במאמר הבא ננסה בע"ה לברר שאלה זו לאור מקורות מהפוסקים.

2. כלה בלא ברכה

שנינו במסכת כלה^[2]:

כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה, מה נדה שלא טבלה אסורה לבעלה, אף כלה בלא ברכה אסורה לבעלה. ומניין לברכת חתנים מהתורה, שנאמר ויברכו את רבקה ויאמר לה אחותינו את היי לאלפי רבבה ויירש זרעך את שער שנאיו. ומניין שאפילו אלמנה אסורה, שנאמר ויקח עשרה אנשים מזקני העיר ויאמר שבו פה וישבו, ויאמרו כל העם אשר בשער והזקנים עדים יתן י"י את האשה הבאה אל ביתך כרחל וכלאה אשר בנו שתיים את בית ישראל ועשה חיל באפרתה וקרא שם בבית לחם, ויהי ביתך כבית פרץ אשר ילדה תמר ליהודה מהזרע אשר יתן י"י לך מהנערה הזאת.

מברייתא זו עולה כי למרות שבוצע תהליך הקידושין, כל עוד לא בוצע שלב ה"ברכה"- אסורה הכלה על בעלה כדין נדה.

בעקבות כך יש לברר כמה נקודות:

- א. מהו תוקף האיסור של ביאה על הארוסה [לפני ברכה] ומה נכלל בו?
- ב. מה הם הדברים שהותרו בעקבות הברכה?
- ג. מהי 'ברכה'?

3. תוקף איסור ביאה על ארוסתו

רש"י במסכת כתובות^[3] התייחס לאיסור על החתן לבוא על ארוסתו: ואסר לנו את הארוסות - מדרבנן שגזרו על הייחוד של פנויה ואף ארוסה

(1) שו"ת יחווה דעת חלק ה סימן סב.

(2) פרק א הלכה א.

(3) דף ז ע"א.

לא התירו עד שתיכנס לחופה ובברכה כדפרישית כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה ואדרבנן נמי מברכין וצונו ואסר לנו כדאשכחן בנר חנוכה (שבת דף כג).

מלשונו של רש"י נראה שאיסור כלה בלא ברכה הוא המשך של מה שאסרו רבנן יחוד עם הפנויה. היינו שאיסור היחוד עם הפנויה [שכולל איסור ביאה עליה] אינו פוקע בשעת האירוסין, והוא חל על הכלה לפני הברכה. במילים אחרות, יחוד עם הפנויה תקף עד שתיכנס לחופה, יברכו ברכת חתנים ויכתבו כתובה. לפי זה אין כאן איסור מחודש שגזרו על מקודשת אלא המשך האיסור הקודם וממילא תוקף האיסור של ביאה על ארוסתו הוא מדרבנן ולא מהתורה.

גם בדברי הרמב"ם^[4] מבואר כי איסור ביאה על ארוסתו הוא מדרבנן ולא מהתורה :

הארוסה אסורה לבעלה מדברי סופרים כל זמן שהיא בבית אביה, והבא על ארוסתו בבית חמיו מכין אותו מכת מרדות, ואפילו אם קידשה בביאה - אסור לו לבוא עליה ביאה שנייה בבית אביה עד שיביא אותה לתוך ביתו ויתיחד עמה ויפרישנה לו.

וכן ביאר שם המגיד משנה :

הארוסה אסורה לבעלה כו'. זה מבואר בהרבה מקומות ופשוט הוא שהוא מדברי סופרים והראיה מנהג יהודה שמיחדין אותה קודם כניסה לחופה ואם היתה אסורה לו מן התורה לא היה מותר לו להתייחד עמה :

לפי המ"מ המקור של הרמב"ם לכך שמהתורה אין איסור לבוא על כלתו הוא ממנהג אנשי יהודה המופיע במשנה במסכת כתובות^[5] וז"ל :

האוכל אצל חמיו ביהודה שלא בעדים אינו יכול לטעון טענת בתולים מפני שמתייחד עמה :

ופירש רש"י^[6] :

שמתייחד עמה - באירוסין כדי שיהא לבו גס בה כדלקמן [דף י"ב]

וכן פירש רש"י במקום אחר^[7] :

מפני שמתייחד עמה - ביהודה היו מיחדין אותם כדי שיהא לבו גס בה.

לדעת המ"מ, ממשנה זו יש להוכיח כי איסור יחוד עם כלתו הוא מדרבנן, שכן אם הוא מהתורה, לא ייתכן שביהודה היו מתירים אותו. למרות שבגמ' מבואר שביהודה, כשהיו מיחדים אותה - היו מברכים קודם היחוד, וא"כ היה ניתן לכאורה לומר כי מהתורה היחוד אסור, אך הברכה התירה אותו ואין ראייה? אך המ"מ כנראה הביין שאין זה מסתבר שברכה שהיא מדרבנן תתיר איסור תורה, ואם בכל זאת התירו יחוד

(4) אישות פרק י הלכה א.

(5) דף יב ע"א.

(6) כתובות דף ז ע"ב.

(7) כתובות דף ט ע"א.

ביחודה גם בארוסה, צריך לומר שהוא משום שהיחוד נאסר מדרבנן בלבד.

כך סובר גם הריטב"א בחידושו על מסכת כתובות^[8] :

בברכת אירוסין מאי מברך אשר קדשנו כו' ואסר לנו את הארוסות. פירש רש"י ז"ל שהוא מדרבנן שגזרו על יחוד פנויה ואף ארוסה לא התירו אלא עד שתכנס לחופה ובברכה כדאמרינן במסכת כלה כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה, ואדרבנן נמי מברכין וצונו ואסר לנו כדאשכחן בנר חנוכה ע"כ, וכן עיקר,

מיהו חופה דאורייתא היא לעשותה נשואה לענין הפרת נדרים וליטמא לה, וליורשה למ"ד ירושת הבעל דאורייתא, וכן לדין מיתת אשת איש שזינתה בחנק יש הפרש מהתורה בין ארוסה לנשואה אע"פ שלא נבעלה וכדאיתא לקמן בפרק נערה (מ"ח ב'), וא"כ על כרחך חופה דאורייתא לעשותה נשואה לכל הדברים, וכדאמרינן (סנהדרין נ"ז ב') גבי בני נח בעולת בעל יש להם נכנסה לחופה ולא נבעלה אין להם כמו שיש בישראל,

[ו]מן התורה ארוסה מותרת וחכמים אסרוה כנדה עד שתכנס לחופה בברכה, ואלו דברים ברורים הם וכן כתב הרמב"ם ז"ל, והוצרכתי לכתוב כן מפני שיש מהנדזים על רש"י שהוא סובר דחופה לאו דאורייתא כלל. [כוונתו לראב"ד]

לעומת זאת בחידושי הרשב"א שם כתוב כי דעת הראב"ד היא שארוסה שלא נכנסה לחופה אסורה לבעלה מהתורה :

ואסר לנו את הארוסות. י"מ דארוסה מותרת דבר תורה אלא מדבריהם נאסרה עד שתכנס לחופה, והראיה מנהג יהודה שמיחדין קודם כניסתה לחופה, ומברכין אסר לנו כדרך שמברכין על מקרא מגילה ועל נר חנוכה שהם מדבריהם,

והראב"ד ז"ל פי' דחופה דאורייתא כדאמרי' בפ' נערה שנתפתתה (מ"ח ב') גמ' לעולם היא ברשות האב אמר רבא אמר לי אמי חופה בהדיא כתיב וכי יהיה נערה בתולה מאורסה נערה ולא בוגרת בתולה ולא בעולה מאורסה ולא נשואה מאי נשואה אילמא נשואה ממש היינו ולא בעולה אלא לאו שנכנסה לחופה ולא נבעלה אלמא מדאשתני דינה דבר תורה היא, ותו דקיי"ל דארוס אינו זכאי בהפרת נדריה עד שתכנס לחופה, ולפי דבריו הא דיהודה שעת הדחק שאני,

ואינו צריך דאע"ג דחופה דאורייתא לענין נדרים ולענין קטלא מ"מ לענין התר ביאה מכיון שנתקדשה הרי היא קנויה לבעל ומותרת לו מעתה,

הראב"ד טוען כי רק לאחר החופה הותרה ביאת הבעל ולא לפני כן. הוא מוכיח זאת

מהגמ' בכתובות העוסקת בשלב בו האשה עוברת ממצב של ארוסה למצב של נשואה לענין חיוב מיתה אם זינתה [שבארוסה חייבת סקילה, ובנשואה חייבת חנק]. הגמ' שם מביאה ברייתא שאם נכנסה לחופה, אפילו לא נבעלה, פקע ממנה דין ארוסה [שדינה בסקילה] ודינה בחנק, אך לפני כן דינה בסקילה כמו זנות של נערה המאורסה. מכאן מוכח כי החופה יוצרת שינוי מעמד בקשר של האשה עם בעלה, וא"כ גם לגבי היתר ביאה של הבעל על אשתו, כל שלא נכנסה לחופה- אסור מהתורה.

הרשב"א אינו מסכים עם ראייה זו וטענתו היא שלמרות שחופה היא שלב משמעותי לענין חיוב מיתה [אם זינתה] ולענין נדרים, בכל זאת לענין ביאה לבעל ניתן לומר כי כבר באירוסין הותרה ולא רק בנישואין.

דברי הראב"ד טעונים הבנה: איזה איסור דאורייתא יכול לחול על ביאת הבעל לאחר אירוסין, הרי גם לפני אירוסין לא היה איסור תורה לבוא עליה, שכן ביאת הפנויה איננה בלאו, וכיצד ייתכן שלאחר שנתארסה הוחמר דינה וכעת יש איסור תורה לבוא עליה?

שיטה זו הובאה גם בשטמ"ק בשם "שיטה ישנה" וכתב שכן כתבו הרא"ה והרשב"א [כנראה כוונתו לרשב"א בשם הראב"ד, שכן הרשב"א עצמו דחה את הבנת הראב"ד]. בהסבר השטמ"ק נוסף ביאור מהו האיסור לבוא עליה קודם חופה:

וזה לשון שיטה ישנה ואסר לנו את הארוסות וכו' אסר לנו את הארוסות מדכתיב חופה באורייתא כדרשינן לקמן מאורסה לא נשואה כדאמרינן מאי נשואה אילימא נשואה ממש וכו' אלא שנכנסה לחופה ולא נבעלה ש"מ דאכתי מחסרה מסירה וכיון דבעיא מסירה לחופה ש"מ דלא קניא לה לגמרי הילכך היא לה כארוסת אחר לגביה ואסירא ליה כדין אשת איש כך פירשו הרא"ה והרשב"א ז"ל.

וכ"כ גם אבודרהם^[9] בשם הראב"ד:

[והרא"ה] ברבי יצחק אב"ד פי' ואסר לנו הארוסות מדכתיב חופה באורייתא מדדרשינן (דברים כב, כג) כי יהי' נערה בתולה מאורסה. בתולה ולא בעולה מאורסה ולא נשואה. ואמרינן מאי נשואה אילימא נשואה ממש היינו בתולה ולא בעולה. אלא נשואה שנכנסה לחופה ולא נבעלה ש"מ דארוסה אכתי מיחסרה מסירה לחופה וכיון דבעינן מסירה לחופה ש"מ לא קניא ליה לגמרי הילכך היא ליה כארוסה אחר לגביה ואסירא ליה כדין אשת איש.

רש"י, הרשב"א והריטב"א הבינו כי מדין תורה בעל יכול לבוא על ארוסתו שלא לשם חופה, אך למרות זאת יש לחופה משמעות מהתורה, והיא לענין עונשו של מי שבא עליה, לענין להיטמא לה ולהפך את נדריה. החופה היא גמר הקניין, הקשר, שאז הופכת לאשתו הגמורה. למרות זאת אין איסור תורה לבוא על הארוסה, כמו שאין איסור

תורה בביאת פנויה^[10] . 6

אולם לראב"ד וסיעתו כנראה הוקשה כיצד ייתכן לומר שהחופה יוצרת שינוי דין לגבי מי שבאה עליה, אך אינה יוצרת שום שינוי בעיקר הקשר שלה עם בעלה, וגם קודם החופה מותר לארוס לבוא על ארוסתו? לכן הוכרח לומר כי בשלב הקידושין כשם שנאסרת הכלה על העולם כולו- כך נאסרת גם על בעלה. משמעות הקידושין לדעתו היא שהאשה מקודשת ומיוחדת לו לשם חופה שאז תהיה אשתו, אך כל עוד לא מימש יחוד זה, אזי היא אסורה גם לו כמו שאסורה לעולם. לפי זה, החופה אכן שינתה את מעמד הכלה לגבי בעלה, וממילא מובן כיצד היא שינתה גם את מעמדה כלפי שאר העולם.

אלא שלפי הסבר זה, שארוסה אסורה לבעלה כשם שאסורה לשאר העולם, קשה ממנהג יהודה, כיצד התירו לארוס וארוסתו להתייחד ולעבור על איסור תורה מחשש ביאה להגמון?

החזו"א בכתובות^[11] כתב שאיסור ביאה על הארוסה הוא מפני שלושה דברים :

א. מפני איסור פנויה וכמש"כ רש"י ד"ה ואסר שהבאנו לעיל.

ב. מפני שלא בירכו ברכת חתנים וכפי שכתב רש"י על דברי הגמ' בכתובות דף ז ע"ב:

תנו רבנן: מברכין ברכת חתנים בבית חתנים, ר' יהודה אומר: אף בבית האירוסין מברכין אותה. אמר אביי: וביהודה שנו, מפני שמתייחד עמה.

וכתב רש"י :

שמתייחד עמה - באירוסין כדי שיהא לבו גס בה כדלקמן /כתובות/ (דף יב) לפיכך מברכין ברכת חתנים מתחלה דתניא במסכת כלה כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה.

כנראה כוונת החזו"א היא שכיון שחזו"ל תיקנו לברך שבע ברכות, אם בא עליה קודם- הוא מבטל את תקנת חכמים.

10) אולם עדיין אפשר שיש ביניהם הבדל, שכן בדברי רש"י והריטב"א מבואר שבשלב הקידושין לא השתנה דבר לגבי היתר הביאה, וכמו שלפני כן איסורה היה מדרבנן כך נשאר איסור זה גם לאחר הקידושין, אולם בלשון הרשב"א מבואר כי בשלב הקידושין חל "היתר ביאה" והיינו שלפני כן היתה אסורה בביאה מהתורה והקידושין הפקיעו איסור תורה זה ורק רבנן גזרו לאסור בארוסה. אך אין הכרח בהסבר זה, שכן אפשר שהרשב"א כתב כן לשיטת הראב"ד, והיינו שלשיטת הראב"ד שסובר שלפני החופה היתה אסורה מהתורה בביאה והחופה התירה איסור זה, מבואר כי יש איסור מהתורה לבוא על אשה לפני נישואין ואיסור זה הותר בביאה. על כך כתב הרשב"א כי גם אם נאמר שקיים איסור כזה, הוא הותר בשלב הקידושין ולא רק בחופה, אך לעולם הרשב"א עצמו סובר שגם לפני קידושין אין איסור מהתורה לבוא עליה. מ"מ לדיון זה אין משמעות לנידוננו, שכן אנו דנים במעמדה לאחר הקידושין.

6 הערת הרב נבנצל : כאן ודאי אין לאו דלא תהיה קדשה.

11) סימן סז ס"ק כ.

ג. מפני שלא נכתבה הכתובה, כפי שמבואר בכתובות^[12] :

רבי אמי שרא למיבעל בתחלה בשבת, אמרי ליה רבנן: והא לא כתיבא כתובתה !

בדבריו לא נזכרה כלל האפשרות לאסור מהתורה כפי שכתבו הראב"ד וסיעתו. הרמב"ם בהלכות אישות^[13] כתב :

המארס את האישה, ובירך ברכת חתנים, ולא נתייחד עימה בביתו - עדיין ארוסה היא, שאין ברכת חתנים עושה הנישואין, אלא כניסה לחופה. אירס וכנס לחופה, ולא בירך ברכת חתנים - הרי זו נשואה גמורה; וחוזר ומברך, אפילו אחר כמה ימים. ולא תינשא נידה, עד שתטהר; ואין מברכין לה ברכת חתנים, עד שתטהר. ואם עבר ונשא ובירך, אינו חוזר ומברך :

הכסף משנה^[14] כתב :

הארוסה אסורה לבעלה מד"ס וכו'. זה נלמד מנוסח ברכת האירוסין ואסר לנו הארוסות כלומר מדרבנן שגזרו על יחוד פנויה ואף ארוסה לא התירו עד שתכנס לחופה וכמו שאמרו במסכת כלה כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה:

מבואר כי לדעתו איסור ביאה על ארוסה הוא מדרבנן בלבד משום איסור יחוד עם הפנויה, וכפי שכתב רש"י. כן פסק בשו"ע^[15] :

הארוסה, אסורה לבעלה מדברי סופרים, כל זמן שהיא בבית אביה; והבא על ארוסתו בבית חמיו, מכין אותו מכת מרדות.

4. מה נאסר בכלה ללא ברכה ומה הותר ע"י הברכה?

א. האוסרים יחוד עם ארוסה קודם שבע ברכות

רש"י^[16] התייחס לנוסח ברכת האירוסין "ואסר לנו את הארוסות" וז"ל :

ואסר לנו את הארוסות - מדרבנן שגזרו על הייחוד של פנויה ואף ארוסה לא התירו עד שתיכנס לחופה ובברכה כדפרישית כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה ואדרבנן נמי מברכין וצונו ואסר לנו כדאשכחן בנר חנוכה (שבת דף כג).

מבואר בדברי רש"י כי דין הפנויה שאסורה ביחוד ממשיך גם לאחר שהתארסה, וזה פירוש דבריו שכתב "אף ארוסה לא התירו וכו'", היינו שהאיסור שחל על הפנויה ממשיך לחול גם על הארוסה. איסור זה פוקע רק בברכה ובחופה.

(12) דף ז ע"א.

(13) פ"י ה"ו.

(14) שם הלכה א.

(15) אבן העזר סימן נה סעיף א.

(16) כתובות דף ז ע"ב.

כן דייק גם השיטה מקובצת^[17] בשיטת רש"י :

נראה דלהכי נקט וצונו ואסר לנו משום דכל מאי דנצטונו עליו בפירוש בין מדרבנן בין מדאורייתא שייך לומר עליו בפירוש וצונו ולא שייך לומר בלשון אחרת וכיון דכן על העריות שנצטונו עליהם בפירוש ואפילו העריות שהם מדרבנן נקט וצונו ואפשר דאפילו יחוד הפנויות בכלל שהרי גזרו על היחוד של פנויה אבל הארוסות לא מצונו הצווי עליהם בפרטות אלא שמכלל איסור הפנויות לא יצאו לכך לא נקט וצונו ואפשר שזהו שכתב רש"י ז"ל ואסר לנו את הארוסות. מדרבנן שגזרו על היחוד של פנויה ואף ארוסה לא התירו עד שתכנס לחופה ובברכה כדפרישית כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה ואדרבנן נמי מברכין וצונו ואסר לנו כדאשכחן בנר חנוכה. ע"כ

מבואר כי לדעתו גזירת פנויה חל גם על ארוסה וזו משמעות הברכה "אסר לנו את הארוסות".

עוד כתב שם כי ישנה גירסא אחרת בפירושו של רש"י :

ובליקוטי קצת פירושים מהגאונים ז"ל מצאתי כתוב לשון רש"י ז"ל בזה הנוסחא לר' שלמה ז"ל ואסר לנו את הארוסות לא מצונו כך בתורה שתהא ארוסתו של אדם אסורה עליו שהרי אף פנויה מותרת לו מן התורה כ"ש ארוסתו אלא רחמנא אמר שאל אביך ויגדך וגו' לא תסור מכל הדברים וחכמים גזרו על היחוד דאסור להתייחד עם האשה כדאמרינן במס' קידושין מלקין על היחוד ובמס' ע"ג בפרק אין מעמידין [לו ב'] אמרינן בית דינו של דוד גזרו אף יחוד דפנויה והם לא התירו גזרותם עד שתכנס לחופה אבל ארוסה עומדת בגזרותה דפנויה בעלמא ותו אמרינן בקידושין רב מנגיד מאן דמקדש בביאה הואיל שבא עליה בלא כניסת חופה ונישואין וה"ה לארוסה שהבא עליה מלקין אותו מדרבנן הואיל ולא כנסה לחופה אלמא ארוסתו אסורה לו מלא תסור ואדרבנן נמי מברכין וצונו ואסר לנו מידי דהוה אנר של חנוכה, ע"כ. ובפירושו שלנו קיצרו ואפשר שנזדמנו למעתיק לשון זה ממהדורא קמא של רש"י ז"ל :

מבואר א"כ כי לפי גירסת רש"י במהדו"ק גזירת פנויה חלה על הארוסה.

המרדכי במסכת כתובות^[18] כתב :

[*וכתב ראב"ן] דכן הוא המנהג דארוס וארוסתו השוהין ביחד בבית אחד מברכין עליהם ז' ברכות פן יתייחדו

מבואר בדברי הראב"ן כי לפני הברכה היחוד אסור ועל כן מברכים כדי להתיר את היחוד האסור. כמו כן נראה שהיחוד שהותר ע"י הברכה הוא יחוד שלא לשם חופה.

(17) כתובות דף ז ע"ב.

(18) פרק בתולה נשאת רמז קל.

עוד כתב שם המרדכי^[19] :

[דף ז ע"ב] וביהודה שנו מפני שמתייחד עמה דקדק ר' יחיאל מפרי"ש
דאסור לאדם להתייחד עם ארוסתו בלא ברכה :

א"כ גם לדעת ר' יחיאל מפרי"ש אסור לארוס להתייחד עם ארוסתו קודם ברכה.
דברים אלה הובאו גם בהגהות אשרי^[20] :

פירש רבינו אפרים מבונ"א... דכן הוא המנהג דארוס וארוסתו השוהים
יחד בבית אחד שמברכין עליהם שבע ברכות פן יתייחדו...
ודקדק רבי' יואל הלוי מפרי"ש דאסור לאדם להתייחד עם ארוסתו בלא
ברכה, ואסר לנו את הארוסות הכי פירושו חכמים שגזרו על יחוד של
פנויה גזרו גם על יחוד דארוסה. מרדכי :

לשונו של ר' יואל שכתב "חכמים שגזרו על יחוד של פנויה גזרו גם על יחוד דארוסה"
ניתנת להתפרש בשני אופנים : או שיש כאן שתי גזירות : יחוד של פנויה ויחוד של
ארוסה, או שהם הרחיבו את איסור היחוד של פנויה גם על ארוסה. הברכת אליהו^[21]
נקט כפירוש הראשון אך הוא אינו מוכרח בלשון המרדכי ואפשר להסביר את כוונתו
שגזרו גם על יחוד דארוסה שהרי אינה עוד פנויה כי התקדשה ולכן גזרו, אך משמעות
הגזירה היא שהרחיבו את איסור פנויה גם על הכלה.

המקור לדברי רבינו יואל הוא בתשובתו שהובאה בראבי"ה^[22] וז"ל :

ומה שאמרת האיך מתייחד הארוס עם ארוסתו ואפילו נדה, ובשל[א]
בעלה אמרינן דאסור להתייחד, לא דמי, ארוס אינו נותן דעתו לבעול
עד הכנסת חופה ולא גזרינן, משום דסוגה בשושנים ואין יצרו תוקפו,
אבל בהכנסת חופה, שעיקרה משום ביאה היא, גזרינן, דכל עיקר
שכונסה היינו משום ביאה. ומיהו נראה לי לכאורה דאפי' בשאינה
נדה אסור דגרסינן בפרק קמא דכתובות תנו רבנן מברכים ברכת חתנים
בבית חתנים ר' יהודה אומר אף בבית אירוסין, אמר אביי וביהודה שנו
מפני שמתייחד עמה, פירוש חיישינן אם יתייחד יבא עליה, וכלה בלא
ברכה אסורה לבעלה כנדה. וכן פירש רבינו שלמה מה שאנו מברכים
ואסר לנו את הארוסות היינו פירושו שגזרו חכמים על ייחוד דפנויה
וגזרו על הארוסה עד שתכנס לחופה ובברכה, (ו) כן פירש רש"י. ומכל
הני משמע דאסור להתייחד עם הכלה הארוסה בלא ברכה.

מדבריו מבואר כי היחוד עם הארוסה מותר מעיקר הדין, והטעם שבכל זאת אסרו
אותו הוא מחשש שיבוא עליה. לפי זה מה שכתב "שגזרו על יחוד של פנויה גזרו גם
על יחוד דארוסה" כוונתו היא שיש כאן שתי גזירות שונות: יחוד של פנויה שהוא

(19) שם רמז קלא.

(20) מסכת כתובות פרק א סימן יב.

(21) על ביאור הגר"א אבן העזר סימן נה סעיף א.

(22) נדה קצב.

בגלל גזירת יחוד עם הפנויה, ויחוד עם הארוסה שהוא מחשש שיבוא עליה ויעבור על הא דאמרו חז"ל שכלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה.

ב. הסבר הראשונים לגבי מנהג יהודה שמייחדים את הארוס והארוסה

במסכת כתובות^[23] איתא :

תנו רבנן : מברכין ברכת חתנים בבית חתנים, ר' יהודה אומר : אף בבית האירוסין מברכין אותה. אמר אביי : וביהודה שנו, מפני שמתייחד עמה.

רש"י שם כתב :

שמתייחד עמה - באירוסין כדי שיהא לבו גס בה כדלקמן [כתובות יב] לפיכך מברכין ברכת חתנים מתחלה דתניא במסכת כלה כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה.

מדברי רש"י כאן מבואר כי קודם שבע ברכות אסורה ביחוד ולאחר מכן מותרת. השטמ"ק התייחס לדברי רש"י הנ"ל בענין מנהג יהודה וכתב שתי אפשרויות בביאורו : דכיון דמייחדין ביהודה ראוי לברך פן יבעול וכלה בלא ברכה אסורה כו' ואפשר דלפרש"י נמי אין הברכה אלא על היתר היחוד ומיהו משמע דלפירושו ז"ל לא פליגי ת"ק ור"י.

לפי האפשרות הראשונה שהציע השטמ"ק לדעת רש"י היחוד הותר בארוסה, ורק מחשש ביאה הצריכו יחוד, אולם לפי ההסבר השני, רש"י סובר כי גם היחוד נאסר בפנויה ללא ברכה.

מדברי התוספות^[24] ביחס למנהג יהודה יש מקום ללמוד כי היחוד עם הארוסה מותר אף קודם שבע ברכות, ומטרת הברכה ביהודה היתה להתיר דברים מעבר ליחוד. התוס' שם כתבו :

רבי יהודה אומר : אף בבית האירוסין מברכין אותה מפני שמתייחד עמה - ואמרי' : כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה, ולפי שפעמים בא עליה שלא לשם חופה עושין ברכה מתחלה כדי שתהא כלה בברכה.

מדבריהם נראה כי הברכה באה לפתור את החשש שיבוא עליה, וכן הבין הגר"א^[25]. מדבריו ניתן ללמוד כי לו היינו יודעים שאם נתיר להם להתייחד הם לא יבואו לידי ביאה - לא היו צריכים לברך, ורק מחשש שיבוא עליה בירכו שבע ברכות. מבואר א"כ כי מותר להתייחד עם ארוסתו גם קודם ברכה והברכה באה להתיר את הביאה ולא את היחוד.

אולם החזו"א^[26] חלק על הגר"א בדעת התוס', שכן על הבנת הגר"א קשה : מדוע חז"ל

(23) דף ז עמוד ב.

(24) כתובת דף ז ע"ב.

(25) בביאורו לסי' נה.

(26) אבן העזר סימן סז ס"ק כ.

הראשונים התירו את היחוד, הרי יש לחוש לביאה, ואם התירו את היחוד כנראה גם הביאה מותרת, או שאין לחוש שיבוא עליה. בעקבות כך הסביר החזו"א כי ארוסה ללא ברכה אסורה ביחוד, והברכה באה להתיר את היחוד [ולא את הביאה]. מה שכתב התוס' שבא עליה, כוונתו שלכן היה לנו לאסור יחוד, והברכה באה להתיר את הביאה וממילא את היחוד, שכיון שאין כאן איסור ביאה - אין לאסור יחוד. גם המקנה^[27] הבין כך את התוס'.

שטמ"ק בסוגיא הנ"ל דן בשאלה אם רבנן שסברו שאין מברכין ברכת חתנים בשעת האירוסין דיברו גם על יהודה [שם נהגו לייחד את הכלה עם החתן] או שמא ביהודה גם הם יודו שיש צורך בברכת חתנים? במילים אחרות, האם רבנן חולקין על ר"י וסוברים כי גם ביהודה אין לברך ברכת חתנים, או שמא ביהודה מודים לו ואין כאן כלל מחלוקת שכן כל אחד דיבר על מקום אחר ומציאות אחרת.

בדעת רש"י כתב השטמ"ק כי נראה שגם רבנן מודים שביהודה יש לברך ברכת חתנים ביהודה.

לאחר מכן עובר השטמ"ק לברר מהי דעת התוס' בענין זה וז"ל :

אבל מלשון התוס' ז"ל משמע דפליגי וכי קאמר אביי וביהודה שנו אתרווייהו קאי דת"ק אף על גב דקאי ביהודה ס"ל דאין מברכין ברכת חתנים אלא בבית חתנים דמפני הייחוד שמייחדין ביהודה אין מברכין דכיון דלא איכתיבא כתובה לא היו בועלים ומפני הייחוד בלחוד אין לברך ואדרבה אם אתה מברך הרי אתה מתיר לו לבעול ואין ברכה אלא להתיר בעילה וכיון דלא איכתיבא כתובה בעילתו בעילת זנות ולכך אין לברך ור"י ס"ל דכיון דהיו מייחדין צריך לברך על הייחוד דהא כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה וכי היכי דנדה אסורה להתייחד כל זמן שלא בעל הכי נמי כלה בלא ברכה ולכך צריך לברך מקודם כדי שיוכלו להתייחד

דעת השטמ"ק היא כי לדעת תוס', ר' יהודה ורבנן נחלקו על מנהג יהודה, אם יש לברך שם ברכת חתנים או לא. שורש המחלוקת ביניהם הוא האם כלה בלא ברכה אסורה ביחוד או לא. השטמ"ק דייק כן מכך שהתוס' בכותרת הכניסו את דברי אביי בתוך דברי ר' יהודה ולו זה היה מקובל גם על רבנן, לא היו צריכים להכניס את הדברים בר"י^[28].

(27) ריש סי' נה.

(28) ז"ל השטמ"ק שם בביאור לשון התוס' לפי דרך זו: " וזהו שכתבו התוס' ר' יהודה אומר אף בבית האירוסין מברכין אותה מפני שמתייחד עמה ואמרינן כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה ולפי שפעמים בא עליה שלא לשם חופה עושין ברכה מתחילה כדי שתהא כלה בברכה ע"כ. הרי קצרו התוס' והכניסו מאי דקאמר אביי וביהודה שנו בלשון ר' יהודה גופיה אלמא דת"ק פליג עליה דלר' יהודה מברכין על הייחוד ולת"ק אין מברכין וקשיא להו לתוס' דכיון דלר' יהודה ראוי לברך על הייחוד למה להו לברך מקודם בשעת הקידושין ימתינו מלברך עד שעת הייחוד ובשלמא אם הברכה אינו מפני הייחוד אלא מחמת שיראין פן יבעול ניחא דראוי לברך בשעת האירוסין דהא לא קפדי מלהסתיר הכלה מחתן ויש לחוש פן יבעול אבל אם הברכה היינו מפני הייחוד שרגילים לייחדם ואפי'

נמצא א"כ כי לפי השטמ"ק, התוס' מביין שישנה מח' בין התנאים אם מותר להתייחד עם הארוסה קודם ברכה או לא.

גם שו"ת הרי"ד^[29] דן במנהג יהודה :

וזה שעשו ז' ברכות אינו אלא להתירה לו מפני שמתייחד עמה וזה מנהג שהיו עושין ביהודה שהיו מיחדין הארוסה עם הארוס וכדי שלא ישכב עמה באיסור היו עושין להם ז' ברכות כדאמרינן בריש מסכת כתובות: ת"ר מברכין ברכת חתנים בבית חתנים ר' יהודה אומר אף בבית (הקברות) האירוסין מברכין אותן. אמר אביי ביהודה שנו מפני שמתייחד עמה. הנה מצינו שכך היה מנהגם ביהודה ליחד מהאירוסין ולברכן ז' ברכות כדי שישכב עמה בהיתר...

וכל מנהג בני רומניאה נ"ל שהוא כמנהג יהודה שאע"פ שאתם מיחדים ועושים ז' ברכות אין אתם עושין אלא שלא יבוא עליה באיסור ולא שתהא גמורה לו מיד כאשר גמורה להתחייב במזונותיה ולזכות במעשה ידיה ולכל ענייני אישות

מבואר בדבריו כי היחוד הותר בארוסה קודם ברכה, ומה שהצריכו ביהודה ברכה הוא כדי להתיר אותה בביאה ולא ביחוד.

אולם מצינו גם ראשונים החולקים על הנ"ל וסוברים כי מה שהצריכו ברכה ביהודה הוא כדי להתיר את היחוד שגם הוא היה אסור קודם ברכה.

שו"ת הרא"ש^[30] כתב:

שכתבת, שנהגו במקומך לארס נשים ולהתייחד עמהם ולדור ביחד, בלא חופה ובלא ברכה; מנהג רע הוא זה, וחייבין הקהל לבטלו. כי אמרו רז"ל (כלה פ"א): כלה בלא ברכה, אסורה לבעלה כנדה. ועוד, ידעתי כי הם בועלי נדות דאורייתא, כי הן בושות לטבול כל זמן שלא הכניסה לחופה וחטאת הקהל היא אם לא יבטלו הרעה הגדולה הזאת.

מפשט דברי הרא"ש נראה כי לדעתו הארוסה קודם ברכות אסורה גם ביחוד ולא רק בביאה. כן דייק בדבריו הרמ"א בדרכי משה^[31] והב"י^[32].

כן מבואר גם בכלבו^[33] בשם הר"מ :

כתב הר"מ: זכר ונקבה שנתארסו יחד - אסור לדור יחד בבית פן יתייחדו

שלא יבעול ראוי לברך וכדכתיבנא למה להו לברך מקודם, בשעת הייחוד היה להם לברך ותייצו בתוס' דכיון דע"כ צריך לברך מפני הייחוד שמייחדין אחר כך הוצרכו לברך מקודם דלפעמים בא עליה שלא לשם חופה ולכך עושין ברכה מתחילה כדי שתהא כלה בברכה. כנ"ל פירוש לפירושם ז"ל."

(29) סימן מז.

(30) כלל לז סימן א.

(31) סימן נה ס"ק א.

(32) סימן נה.

(33) סימן עה.

יחד חתן וכלה, וגם יש לחוש שמא יבאו לידי שנאה מחמת שרואין זה את זה תדיר.

כנראה כל הראשונים מהם הוכחנו לעיל כי גם היחוד אסור בארוסה, יסבירו את מנהג יהודה כשיטת הרא"ש והכלבו הנ"ל.

ג. חיבוק ונישוק בארוסה

לעיל הבאנו כי לדעת חלק מהראשונים היחוד הותר בארוסה [קודם ברכה], לפי הבנה זו מסתבר כי כמו שיחוד הותר בארוסה כך גם חיבוק ונישוק הותרו בה, והברכה ביהודה באה להתיר את הביאה.

בדעת רש"י הבאנו לעיל את הבנת השטמ"ק, שלפי פירוש ראשון הבין כי היחוד נאסר בארוסה, ולפי פירוש שני הבין כי היחוד הותר בארוסה והברכה ביהודה באה כדי להתיר את הביאה. לפי ההבנה השניה ברש"י, כי בארוסה ללא ברכה היחוד אסור, כתבנו כי מדברי רש"י נראה שאיסור היחוד בארוסה הוא המשך של איסור היחוד בפנויה, לדרך זו מסתבר כי גם חיבוק ונישוק יהיו אסורים בארוסה כשם שהם נאסרו על הפנויה 6.

מקור נוסף ממנו ניתן ללמוד על דין חיבוק ונישוק בכלה הוא המשנה במסכת יבמות^[34]. המשנה שם מתייחסת למנהג יהודה ומסבירה כי לדעת ר' יהודה, הסובר שלארוסה אין צורך בחודשי הבחנה^[35], בארוסה ביהודה יש צורך בחודשי אבחנה. רש"י שם ביאר טעם הדין כך :

חויץ מארוסה שביהודה - דתנן פרק קמא דכתובות (דף יב) ביהודה היו מייחדים החתן והכלה קודם כניסתן לחופה כדי שיהא לבו גס בה כלומר רגיל ומצחק עמה שלא יהיו בושיין זה מזה בבעילת מצוה הלכך חיישינן דלמא בעיל.

מדברים אלה למדנו כי ביהודה היו מתייחדים ובשעת היחוד היה החתן "מצחק" עמה ואף היה כאן חשש שיבוא עליה, ולכן בירכו ברכת חתנים. מדברי רש"י עולה כי מעבר ליחוד היה החתן "מצחק עמה". באופן פשוט נראה כי "רגיל ומצחק עמה" שכתב רש"י הוא חיבוק ונישוק, וא"כ יש להבין האם דבר זה הותר דווקא לאחר הברכה, או שגם קודם ברכה היו החיבוק והנישוק מותרים.

6 הערת הרב נבנצל : היכן נאסרו על פנויה שאינה נדה ?

תשובה : הרמב"ם כתב [הלכות איסורי ביאה פכ"א ה"ג] "ומותר להסתכל בפני הפנויה ולבדוקה... כדי שיראה אם היא נאה בעיניו ישאנה... אבל לא יסתכל דרך זנות הרי הוא אומר ברית כרתי לעיני ומה אתבונן על בתולה" ואם הסתכלות אסורה כל שכן שחיבוק ונישוק אסור.

בנוסף חז"ל אסרו יחוד עם הפנויה, איסור יחוד הוא מחשש ביאה, מבואר כי גם ביאתה אסורה. וא"כ אפשר שכשם שאסור לבוא על הפנויה ולהתייחד עמה כך אסרו בה חיבוק ונישוק.

(34) דף מא עמוד א.

(35) אצ"ת ערך "הבחנה" : "אשה שנתגרשה או שנתאלמנה, הרי זו לא תינשא עד שתמתין שלשה חדשים, כדי שיוודע אם היא מעוברת או אינה מעוברת, להבחין בין זרעו של ראשון לזרעו של שני, שלא יהיה הבן שתלד ספק בן תשעה חדשים לראשון ספק בן שבעה לאחרון, והכרת העובר היא בשלשה חדשים, זכר לדבר, שנאמר : ויהי כמשלש חדשים".

לפי הבנת השטמ"ק הראשונה ברש"י, שיחוד בארוסה הותר, צריך לומר כי גם היחוד וגם הצחוק היו מותרים קודם ברכה, והצורך בשבע ברכות הוא מחשש שמתוך כך יבוא לידי ביאה אסורה. אולם לפי האפשרות השניה, שגם היחוד אסור בארוסה, נראה כי מפשט דברי רש"י יש להסיק כי כשם שהיחוד הותר רק לאחר ברכה כך גם הצחוק היה אסור קודם ברכה והברכה באה להתיר גם אותו.

נמצא כי דעת רש"י בשאלה אם חיבוק ונישוק הותר בכלה קודם ברכה- תלוי בשתי הבנות השטמ"ק בדעתו.

גם בר' יונה שהובא בשיטה מקובצת^[36] מבואר כי לאחר ברכה היה החתן מחבק ומנשק את ארוסתו וז"ל :

וכתבו תלמידי רבינו יונה ז"ל וז"ל וביהודה שנו מפני שמתייחד עמה מפרש בירושלמי [פ"א ה"ה] שבשעה שבאו בני יעקב לקבורת אביהם בא עשו ולרעור על מקום הקבורה וקם יהודה והרגו ואח"כ כשגברה ידו של עשו גזרו על יהודה שכל בתולה שתנשא מהם תבעל לסרדיוט תחילה ומפני זה היה מנהגם שהיה מתייחד החתן עם ארוסתו בשעת האירוסין וי"מ שלא היה בועל אותה דכלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה אלא מתוך שהיה מחבק ומנשק אותה היתה חיבה יתירה ביניהם וכשהיה בא הסרדיוט לבעול אותה לא היתה נבעלת אלא באונס. עוד נוכל לפרש שבשעת אירוסין היה בועל אותה והיו אומרים ברכת חתנים אלא שלא היו עושין חופה מיד מפני הרואין כדי שלא יתפרסם הדבר פי' הסרדיוט פקיד העיר. מפי מורי נ"ר. ע"כ :

מבואר בפירושו הראשון כי ביהודה היה החתן מחבק ומנשק את ארוסתו ולשם כך היו מברכים שבע ברכות. משמע שלדעתו הברכה באה להתיר קשר זה. אמנם לפי הפירוש השני, שביהודה היה בא עליה, לא ניתן להסיק אם החיבוק והנישוק הותרו לפני ברכה או רק לאחריה.

מהמעשה המובא במסכת גיטין^[37] [הובא גם בהגהות מרדכי^[38] ותה"ד^[39] הגהות מימוני^[40]] יש לדייק כי כל נגיעה אסורה בארוסה קודם ברכה :

מעשה בארוס וארוסתו שנשבו לבין העובדי כוכבים והשיאום זה לזה, אמרה לו: בבקשה ממך, אל תגע בי, שאין לי כתובה ממך, ולא נגע בה עד יום מותו. וכשמת, אמרה להן: סיפדו לזה שפטפט ביצרו יותר מיוסף, דאילו ביוסף לא הוה אלא חדא שעתא, והאי כל יומא ויומא; ואילו יוסף לאו בחדא מטה, והאי בחדא מטה; ואילו יוסף לאו אשתו, והא אשתו.

(36) כתובות דף ז ע"ב.

(37) דף נז עמוד א.

(38) סימן תקמה.

(39) ח"ב סימן לט.

(40) סימן יח.

משמע קצת מהלשון "אל תגע בי ולא נגע בה" שהוא כפשוטו, וא"כ גם מכאן ניתן לדייק כי בארוסה אסורה אפילו נגיעה. אולם מאידך ניתן לומר כי הנגיעה המוזכרת כאן כוונתה לביאה.

לסיכום: ארוסה ללא ברכה אסורה לכל הדיעות בביאה. י"א כי היא גם אסורה ביחוד, ויש ראשונים שמשמע מהם כי היא מותרת ביחוד.

לגבי חיבוק ונישוק: מדברי חלק מהראשונים עולה כי גם הם נאסרו קודם ברכה אך ייתכן כי הראשונים שהתירו יחוד בארוסה קודם ברכה- יתירו גם חיבוק ונישוק.

ד. דעת הטור והשו"ע

הטור^[41] הזכיר את מנהג יהודה:

במקום שנוהגין שהחתן מתייחד עם הכלה אחר האירוסין מברך ברכת חתנים מיד בשעת האירוסין.

בדברי הטור מבואר כי לפני הברכה היתה אסורה אפילו ביחוד, והברכה באה להתיר יחוד זה.

הד"מ^[42] הביא כמה ראשונים מהם מבואר כי לפני אירוסין הכלה אסורה ביחוד, ורק לאחר הברכה מותר להם להתייחד. כך פסק הרמ"א בהגהת השו"ע^[43]:

ולכן ארוס שהוא עם ארוסתו בבית א', מברכין ז' ברכות פן יתייחדו (מרדכי פ"ק דכתובות).

משמעות לשונו היא שלפני הברכה היתה אסור אפילו ביחוד.

הרמב"ם בהלכות אישות^[44] כתב:

הארוסה אסורה לבעלה מדברי סופרים כל זמן שהיא בבית אביה, והבא על ארוסתו בבית חמיו מכין אותו מכת מרדות, ואפילו אם קידשה בביאה אסור לו לבוא עליה ביאה שנייה בבית אביה עד שיביא אותה לתוך ביתו ויתיחד עמה ויפרישנה לו...

הכסף משנה שם ביאר מניין למד הרמב"ם שארוסה אסורה:

הארוסה אסורה לבעלה מד"ס וכו'. זה נלמד מנוסח ברכת האירוסין ואסר לנו הארוסות כלומר מדרבנן שגזרו על יחוד פנויה ואף ארוסה לא התירו עד שתכנס לחופה וכמו שאמרו במסכת כלה כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה:

הכ"מ העתיק את דברי רש"י וא"כ ניתן לדייק כי גם לדעתו ארוסה אסורה ביחוד.

(41) באבן העזר סימן סב.

(42) אבן העזר סימן נה ס"ק א.

(43) אבן העזר סימן נה סעיף א.

(44) פרק י הלכה א.

גם הבית יוסף^[45] העתיק את דברי רש"י בכתובות :

האשה משנתארסה אף על פי שהיא כאשת איש לחייב הבא עליה וכו' שהרי אסור לו לבא עליה. במסכת כלה (פ"א) כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה וכן פירש רש"י בפ"ק דכתובות (ז: ד"ה ואסר לנו) אצל מה שתקנו בברכת אירוסין ואסר לנו את הארוסות מדרבנן שגזרו על ייחוד של פנויה (סנהדרין כא:) ואף ארוסה לא התירו עד שתכנס לחופה ובברכה ועיין בתשובת הרא"ש שכתבתי בסוף סימן נ"ז:

בדעת רש"י כתבנו כי איסור כלה בלא ברכה הוא המשך לאיסור דרבנן של פנויה שהורחב גם על כלה, היינו שלא התירו את הפנויה עד שתיכנס לחופה, יברכו ברכת חתנים ויכתבו כתובה, ואין כאן איסור מחודש שגזרו על מקודשת, שהרי היא כבר אינה פנויה. ממילא כן היא גם דעת הב"י.

השו"ע^[46] העתיק את לשונו של הרמב"ם :

הארוסה, אסורה לבעלה מדברי סופרים, כל זמן שהיא בבית אביה; והבא על ארוסתו בבית חמיו, מכין אותו מכת מרדות.

ביאור הגר"א שם כתב :

הארוסה כו'. מס' כלה וערש"י בכתובות ז' ב' ד"ה שמתייחד כו' וד"ה ואסר כו' :

הגר"א מביא את המקור לדברי השו"ע ממה שכתב הב"י והכ"מ שהוא רש"י, ולפי זה דעת השו"ע היא שהאיסור של פנויה ממשיך כל עוד לא נכנסה לחופה, וכך כתב הברכת אליהו על הגר"א.

על דברי השו"ע הנ"ל הוסיף הרמ"א :

ואפילו ביחוד, אסורים; ולכן ארוס שהוא עם ארוסתו בבית א', מברכין ז' ברכות פן יתייחדו (מרדכי פ"ק דכתובות). וי"א דאין להם לדור ביחד, שמא יקוצו זה בזה (כל בו).

על דברים אלה כתב הגר"א בביאורו :

ואפילו ביחוד כו' ולכן כו'. כן דקדק שם ממ"ש בכתובות שם וביהודא כו' אבל תוס' שם ד"ה ר' יהודה כו' משום ביאה:

הגר"א מבין כי אין מחלוקת בין ר"י ות"ק ולכו"ע יש איסור יחוד כשלא בירכו נכמו שכתבנו לעיל בשם השטמ"ק, אלא שהשטמ"ק כתב שבזה גופא נחלקו ת"ק ור"י ולדעת הגר"א זה המקור לדברי המרדכי שהביא הרמ"א, אך הגר"א הוסיף כי התוס' חולקים על זה וסוברים כי הברכה היא מחשש ביאה אך יחוד מותר^[47].

(45) אבן העזר סימן נה.

(46) אבן העזר סימן נה סעיף א.

(47) עיין גם חזו"א סימן סז ס"ק כ.

לפי מה שכתבנו נראה שלדעת המחבר כל עוד הכלה לא נכנסה לחופה [ועדיין לא בירכו שבע ברכות] קיימים איסורי יחוד, חיבוק ונישוק. הרמ"א שכתב "ואפילו ביחוד אסורים" לא בא לחלוק על המחבר אלא שכיון שהמחבר לא כתב זאת במפורש, הוא הוסיף את דבריו.

5. האם הברכה מתירה קירבה בארוסה?

א. דעת הראשונים

המרדכי במסכת כתובות^[48] כתב :

[רמז קל]... ר' יהודה אומר אף בבית האירוסין מברך אותם ביהודה [רמז קלא] ופירש רבינו אפרים ממגנצ"א דלא פליג תנא קמא אדרבי יהודה אלא תנא קמא לא איירי מיהודה ומודה תנא קמא דכל היכא דאיכא למיחש לייחוד מברכין (*וכי תימא) [*וכתב ראב"ן] דכן הוא המנהג דארוס וארוסתו השוהין ביחד בבית אחד מברכין עליהם ז' ברכות פן יתייחדו...

הראב"ן סובר כי הברכה באה להתיר יחוד שלא לשם נישואין, שהרי כתב שארוס וארוסתו השוהין בבית אחד צריכין לברך שבע ברכות "פן יתייחדו", והיינו פן יתייחדו שלא לשם נישואין. לפי זה הברכה מתירה איסור יחוד בארוסה.

גם שו"ת הרי"ד^[49] מבואר כי גם לאחר הברכה ארוסה שמה ולא נשואה, שכן כתב :

וכל מנהג בני רומניאה נ"ל שהוא כמנהג יהודה שאע"פ שאתם מיחדים ועושים ז' ברכות אין אתם עושין אלא שלא יבוא עליה באיסור ולא שתהא גמורה לו מיד כאשר גמורה להתחייב במזונותיה ולזכות במעשה ידיה ולכל ענייני אישות.

לעומת זאת מדברי רבינו שמשון שהובא במרדכי^[50] נראה לא כך, וז"ל :

ועוד דמסתבר דכלה בלא ברכה דאסירא היינו בלא חופה אלא דנקט בלא ברכה לפי שעושין ברכה בשעת נישואין ופ"ק דכתובות א"ר יהודה אף בבית האירוסין מברכין אותה לפי שמייחדין אותה קודם כניסה לחופה היינו כדי שיחשב כניסת חופה משעת אירוסין וביהודה שנו כדאמרינן התם ועיקר הדבר תלוי בחופה דכל ביאות אירוסין כביאות זנות היא כל זמן שלא נכנסה לחופה אבל משנכנסה לחופה הרי היא כאשתו לכל דבר ליורשה ולטמא לה ולהפר נדריה ואפילו בלא ברכה כדמוכח פרק נערה שנתפתה גבי התם חצר דידיה לנשואין ובשום מקום לא מצינו ברכות מעכבות וכי תעלה על דעתך דאם אין עשרה במדינה לא תכנס אשה לפי שברכת חתנים בעשרה. ועוד אמר' פרק הניזקין מעשה בארוס וארוסה שנשבו לבין העובדי כוכבים והשיאום

(48) פרק בתולה נשאת רמז קל-קלא.

(49) סימן מז.

(50) קידושין רמז תקמה.

זה לזה אמרה לו בבקשה ממך אל תגע בי שאין לי כתובה ממך אבל משום כלה בלא ברכה לא נמנע מליגע בה ותו לא מידי שמשון בראברהם זה"ה.

מבואר בדבריו כי ביהודה היו עושים ממש חופה, וממילא הברכה אינה מתירה דבר בארוסה. מה שאמרו שכלה בלא "ברכה" אסורה לבעלה כנדה, שמכאן משמע שלאחר ברכה מותרת, אין הכוונה באמת לשבע הברכות אלא לחופה, ובאמת לאחר חופה היא אשת איש לכל דבר ולכן היא מותרת לו לגמרי.

אלא שעדיין יש לומר שאולי הוא אומר זאת לשיטתו שסובר שברכה היא חופה, וא"כ ע"כ שלא הסתפקו בברכה כדי להתיר משהו, שהרי אין מקור שברכה משנה את מעמדה [שמה שאמרו כלה בלא ברכה, הכוונה בלא חופה ולא בלא ברכה]. כך ייתכן כי הסוברים כי "ברכה" היא שבע הברכות, ייתכן שיסברו שלאחר ברכה מותרת גם אם נשארה ארוסה, וזאת ע"י הברכה.

אולם נראה כי המאירי חולק על הראב"ן והרי"ד. בענין מנהג יהודה כתב המאירי^[51] :

וביהודה היו נוהגין ליחד החתן והכלה בשעת אירוסין ולבא עליה מיד בלא כתבה ובלא חפה אלא שהיחוד במקום חפה להיתר ביאה זו אף על פי שלא לשם קדושין היתה והיו נוהגין בה מפני גזירות ושמדים שהיו שם על הדרך שאמרו שכל בתולה הנשאת תבעל להגמון והיו מכוונים להכניס אהבה ביניהם עד שאם חס ושלום יארע בה שום אונס שתהא אהבת האורס חקוקה לה בלב ושללא תתפתה לשום אדם אלא אם כן על ידי אונס גמור ועל הדרך שאמרו בסנהדרין דף כ"ב ע"ב אין אשה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי ומתוך כך תקנו לברך שבע ברכות אף בשעת אירוסין מיד בחפה כל דהו מפני שאמרו כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה ומעתה הוא הדין בכל מקום שנוהגין כן שעושין כן

לפי דבריו, ביהודה היה בא עליה אחרי האירוסין, ולכן היו מברכים כדי להתיר ביאה זו. מדבריו מבואר כי היחוד שהיו עושים ביהודה הוא "במקום חופה להיתר ביאה זו", היינו שיש כאן מעין חופה, ולא די בברכות כדי להתירה. כן כתב בסוף דבריו: "תקנו לברך שבע ברכות אף בשעת אירוסין מיד בחפה כל דהו". משמע שמעבר לברכות יש כאן יחוד המוגדר "חפה כל דהו"^[52].

ב. דעת הרמ"א

הרמ"א בסי' נה הביא את דברי המרדכי הנ"ל המצריך ברכה בארוס וארוסה שגרים יחד. ז"ל הרמ"א שם :

(51) כתובות דף ז ע"ב.

(52) ועדיין לא ברור מה מעמדה בשלב זה, האם היא נשואה או רק ארוסה המותרת בביאה. מלשון המאירי שקראה לקמן ארוסה נראה כי היא נקראת עדיין ארוסה ולענין להפר נדרה וכו' אינה אשתו ורק היתר ביאה יש לו בה.

הארוסה, אסורה לבעלה מדברי סופרים, כל זמן שהיא בבית אביה; והבא על ארוסתו בבית חמיו, מכין אותו מכת מרדות.

הגה: ואפילו ביחוד, אסורים; ולכן ארוס שהוא עם ארוסתו בבית א', מברכין ז' ברכות פן יתייחדו (מרדכי פ"ק דכתובות).

הבית שמואל שם^[53] העיר על דברי הרמ"א וביארם באופן מסויים :

מברכין ז' ברכות - לכאורה קשה מה מהני ז' ברכות דהא כתב בסמוך ז' ברכות בלא חופה לא מהני וי"ל ע"פ מ"ש הר"ן ריש קדושין להרי"ף והרמב"ם אחר הקידושין צריך חופה ואז מותר לבא עליה אפילו לא התכוון לשם נישואין אבל קודם החופה אסור לבוא עליה שלא לשם נישואין אבל אם כוונתו לשם נישואין א"צ חופה א"כ אף לדעת הרמב"ם מותר לבא עליה בבית אביה אלא בבית אביה צריך שיתכוון לשם נישואין והמרדכי סבר בלא ברכות אסורה מ"ה מברכין ז' ברכות ותו לא חיישינן לרשיעי שלא יתכוון לשם נישואין כיון דאיכא היתר לפניו

לפי דבריו אין הברכה מתירה ביאה בארוסה, אלא גורמת לכך שכאשר יבוא על ארוסתו, יבוא עליה לשם נישואין, וע"כ יהפוך אותה לנשואה. לפי זה אין בכח הברכה להתיר ביאה או יחוד עם ארוסה, אלא רק לאפשר לאדם לעשות תהליך נישואין אם ירצה לבוא על כלתו במהרה.

כן הסביר גם החלקת מחוקק^[54] את דברי הרמ"א :

מברכין ז' ברכות - פן יתייחדו אף על גב דבסעי' שאחר זה כתב שאין ברכת חתנים עושה נישואין מ"מ ארוס וארוסתו השהיין יחד בבית הוי כחצר של שניהם ויחוד דידהו הוי נישואין ומותרת לן אחר הברכה וכך היו עושיין ביהודה ואין איסור אלא חתן הדר בבית אחר ובא אל ארוסתו בבית אביה א"נ דיכול לבא עליה בבית חמיו לשם נישואין וכמו שאכתוב בסמוך בשם הרי"ף והר"ן :

עם פירוש זה הסכים גם הבית מאיר. מחצית השקל הביא את דברי הבית מאיר והסכים עם פירוש זה.

לעומת זאת ספר המקנה חלק על שיטה זו וז"ל :

דמ"ש בהגה"ה דצריך לברך ז"ב היינו משום דחיישינן שיבוא עלי' שלא לשם נישואין ודלא כח"מ וב"ש.

לדעתו החשש אותו בא הרמ"א לפטור הוא שמא יבוא על ארוסתו שלא לשם נישואין, וע"כ ברכה אין בביאה זו איסור למרות שנשאת ארוסה.

[53] ס"ק א.

[54] ס"ק ב.

6. האם "בלא ברכה" פירושו בלא חופה או בלא שבע ברכות?
א. דעת רבינו שמשון ותרומת הדשן

המרדכי^[55] הביא את תשובת רבינו שמשון הדין בארוסה לאחר ברכה :

ועוד דמסתבר דכלה בלא ברכה דאסירא היינו בלא חופה אלא דנקט בלא ברכה לפי שעושיין ברכה בשעת נשואין ופ"ק דכתובות א"ר יהודה אף בבית האירוסין מברכין אותה לפי שמייחדין אותה קודם כניסה לחופה היינו כדי שיחשב כניסת חופה משעת אירוסין וביהודה שנו כדאמרינן התם ועיקר הדבר תלוי בחופה דכל ביאות אירוסין כביאות זנות היא כל זמן שלא נכנסה לחופה אבל משנכנסה לחופה הרי היא כאשתו לכל דבר ליורשה ולטמא לה ולהפר נדריה ואפילו בלא ברכה כדמוכח פרק נערה שנתפתתה גבי התם חצר דידיה לנשואין ובשום מקום לא מצינו ברכות מעכבות וכי תעלה על דעתך דאם אין עשרה במדינה לא תכנס אשה לפי שברכת חתנים בעשרה. ועוד אמר' פרק הניזקין מעשה בארוס וארוסה שנשבו לבין העובדי כוכבים והשיאום זה לזה אמרה לו בבקשה ממך אל תגע בי שאין לי כתובה ממך אבל משום כלה בלא ברכה לא נמנע מליגע בה ותו לא מידי שמשון בר' אברהם זלה"ה.

מבואר בדבריו כי מה שאמרו כלה בלא "ברכה" אסורה לבעלה, אין הכוונה לשבע ברכות, אלא לחופה ממש, וברכה היא שם נרדף לחופה שבה מברכים שבע ברכות. לפי זה מובן כיצד "ברכה" מתירה ביאה, שכן לאחר החופה הרי היא כבר נשואה ולא ארוסה.

אולם יש להעיר כי מתשובת רבינו שמשון שהובאה בהגהות מיימוני^[56] נראה שסובר שכלה בלא "ברכה" הכוונה לשבע ברכות ולא לחופה וז"ל :

וששאלת אדם הנשוי אשה ויש לו בנים הימנה ונמצאו הקידושין שלא היה בהן ש"פ... צריך לחזור ולקדשה... ומ"מ אפילו לא בעל אחר ששיערו שאין כאן ש"פ אין מברכין ברכת אירוסין ונישואין שלא תהא ברכה לבטלה... ואף על גב דכלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה, חומרא בעלמא הוא ולא גזור אלא היכא דבעי ברכה ולא במקום שאין מברכין מספק. ויתכן דאותה ברכה דמעיקרא תועיל כמו שמועלת ברכות קטנות לקידושין בעילות גדולות, ואף על גב דלא דמי כולי האי דהתם הוה קידושין דרבנן. ואשכחן דמועלת ברכת נישואין שנה אחת קודם נישואין דאמר בפ"ק דכתובות (ז ב) דביהודה מברכין ברכת חתנים בבית האירוסין משום דמתייחד עמה פעמים קודם נישואין והנישואין י"ב חדשים קודם תביעת הבעל...

(55) קידושין רמז תקמה.

(56) תשובת מיימוני לספר אישות סי' יט.

גם תרומת הדשן^[57] הסביר את הביטוי "כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה" כתשובת רבינו שמשון שהובאה במרדכי :

דמסתברא דכלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה, היינו בלא חופה, אלא דנקט בלא ברכה לפי שעושין ברכה בשעת נישואין. ובפ"ק [כתובות ז:] אמר רב יודא אף בבית האירוסין מברכין אותה לפי שמיחדין אותו קודם כניסתה לחופה, וביהודא שנו כדקאמר התם. ועיקר הדבר בחופה תלוי דכל ביאת אירוסין כביאת זנות הוא, כל זמן שלא נכנסה לחופה. אבל משנכנסה לחופה הרי היא כאשתו לכל דבר ליורשה ולטמא לה להפר [שמא צ"ל: ולהפר] נדריה, ואפילו בלא ברכה כדמוכח בכתובות פ' נערה [דף מח:] סתם חצר דידה לנישואין, ובשום מקום ברכות אין מעכבות את המצות

תרה"ד הסביר שמה שאמרו במס' כלה שכלה בלא "ברכה" אסורה לבעלה, אין הכוונה לשבע ברכות אלא לחופה, וכאילו כתוב "כלה בלא חופה אסורה לבעלה כנדה". מתוך כך הסיק תרה"ד כי אם היתה חופה אך לא היו ברכות, הכלה מותרת לבעלה כי הברכות אינן מעכבות.

לפי הבנה זו יש להסיק כי אין כל היתר של קירבה בין החתן לארוסתו לאחר שבע ברכות, שכן הברייתא אסרה את הכלה על בעלה "כנדה" כל עוד לא היתה חופה.

לפי זה יש להסביר כי ביהודה בירכו שבע ברכות באירוסין מחשש שיבוא עליה, ועל כן בירכו כדי שאם יבוא עליה יעשה זאת לשם נישואין.

ב. שיטת הרמב"ם

הרמב"ם בהלכות אישות^[58] כתב :

המאיר את האשה וברך ברכת חתנים ולא נתיחד עמה בביתו- עדיין ארוסה היא שאין ברכת חתנים עושה הנישואין אלא כניסה לחופה, אירס וכנס לחופה ולא ברך ברכת חתנים- הרי זו נשואה גמורה וחוזר ומברך אפילו אחר כמה ימים.

הרמב"ם מתייחס כאן לשני מצבים. א. ברך ברכת חתנים ולא עשה חופה. ב. עשה חופה ולא בירך ברכת חתנים. לגבי המקרה הראשון אומר הרמב"ם כי כלה זו נשארה עדיין ארוסה, ובמקרה השני אומר הרמב"ם כי היא "נשואה גמורה". מפשט דבריו נראה כי ברכת חתנים אינה מעלה [לכן כשבירך ולא נתיחד- עדיין ארוסה היא], וחסרונה אינו גורע [כנס לחופה ולא בירך הרי זו נשואה גמורה]. הדבר היחיד המשפיע על מעמדה של הארוסה הוא החופה.

כן יש לדייק גם מדברי הרמב"ם בתחילת הפרק שם^[59] :

(57) כתבים סימן קמ.

(58) פרק י הלכה ו.

(59) הלכה א.

הארוסה אסורה לבעלה מדברי סופרים כל זמן שהיא בבית אביה, והבא על ארוסתו בבית חמיו מכין אותו מכת מרדות... עד שיביא אותה לתוך ביתו ויתיחד עמה ויפרישנה לו, ויחוד זה הוא הנקרא כניסה לחופה...

מדברי הרמב"ם כאן עולה כי האופן בו הארוסה הופכת להיות מותרת לבעלה הוא רק כשהיתה חופה, ומשמע מדבריו שאם לא היתה חופה - הכלה עדיין אסורה. מדיוק בלשונו ניתן לומר כי לא ניתן להתיר אשה לבעלה ללא חופה, וגם אם היו שבע ברכות בעוד היתה ארוסה, עדיין היא אסורה לבעלה, שכן הדרך היחידה להתירה לבעלה היא החופה.

לפי זה היה נראה לומר בדבריו כי מה שאמרו בברייתא שכלה בלא "ברכה" אסורה לבעלה, הכוונה כפי שהסביר תרה"ד בלא חופה, אך אם היתה חופה ללא ברכה - הכלה מותרת לבעלה לגמרי.

אולם חדושי הר"ן על פסחים^[60] הבין כי הרמב"ם חולק על תרה"ד בהבנת המושג כלה בלא "ברכה", ולדעתו "ברכה" המוזכרת כאן היא שבע ברכות הנישואין, ולא חופה:

ולענין ברכת נשואין נהגו שאין מברכין אלא לאחר שתכנס כלה לחופה לפי שאין ברכות הללו אלא ברכות תהלה ושבח, תדע שהרי כל שבעה מברכין אותם, וכן נראה מדברי בה"ג ז"ל, אבל הרמב"ם ז"ל כתב בפ"י מהלכות אישות שצריך לברך אותם קודם נשואין וכן דעת הרמב"ן ז"ל, ולא מפני שהוא בכלל מה שאמרו כל המצוות כולן מברך עליהן עובר לעשייתן שהרי אלו ברכות השבח הן אלא מפני שהחופה יחוד הוא ובע"י ראויה לביאה והרי כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה:

לדברי הר"ן, הטעם שהרמב"ם והרמב"ן הצריכו לברך ברכת חתנים קודם היחוד הוא כדי שתהיה מותרת ביחוד, שכן רק לאחר הברכות הכלה מותרת ביחוד ולא קודם לכן, והמקור לחשש זה, לדעת הר"ן, הוא הברייתא במסכת כלה: "כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה". מבואר כי להבנתו מה שאמרו כלה בלא "ברכה" הכוונה לברכת הנישואין ולא לחופה, והיינו שהוא חולק על ההסבר של תרה"ד והמרדכי.

לפי הבנה זו יש ליישב את דברי הרמב"ם בשני המקורות שהבאנו לעיל, מהם עולה כי לא הברכה מתירה את הביאה אלא החופה. צ"ל כי לדעת הרמב"ם כדי להתיר אשה לבעלה יש צורך בשני דברים: חופה וברכה, ומה שהוכחנו לעיל הוא שבלא חופה הכלה אסורה לבעלה, אך אין לדייק מכאן שלאחר החופה היא מותרת לגמרי, שכן אפשר שגם לאחר החופה הכלה אסורה כל שלא בירכו ברכת חתנים.

אולם לכאורה הבנה זו נסתרת מלשון הרמב"ם שם^[61] שכתב:

אירס וכנס לחופה ולא ברך ברכת חתנים - הרי זו נשואה גמורה וחזור ומברך אפילו אחר כמה ימים.

(60) דף ז ע"ב.

(61) הלכה ו.

מבואר מדברי הרמב"ם כי הברכה כלה אינה מעכבת, וכל שהיתה חופה הרי זו "נשואה גמורה", ובפשטות הכוונה שהיא מותרת לבעלה? נראה שהר"ן יסביר שמה שכתב כאן הרמב"ם "נשואה גמורה" הכוונה לחיובי הממון שבין האשה לבעלה וכן לעובדה שאם זינתה עונשה בסייף [ולא בסקילה כארוסה], אך אין כוונתו שהיא מותרת לבעלה, שכן כדי להתירה לבעלה יש חיוב לברך ברכת חתנים.

יש להבין כיצד הסיק הר"ן מדברי הרמב"ם כי יש לברכה כח לעכב את היתר הנשואה לבעלה, הרי ברמב"ם מופיע רק המרכיב של החופה, ואדרבא מפשט לשונו משמע שהדבר היחיד המתיר אשה לבעלה הוא החופה ולא הברכה? התשובה לדבר מופיעה בדברי הר"ן עצמו: "ר"ן הוקשה מדוע הרמב"ם^[62] מחייב לברך ברכת חתנים דווקא קודם הנישואין, והבין כי לדעתו הברכה מתירה את הכלה לבעלה וללא ברכה אסור לחתן לבוא על כלתו.

נמצא א"כ כי לדעת הרמב"ם מה שאמרו שכלה בלא "ברכה" אסורה לבעלה הכוונה בלא שבע ברכות, אולם גם לאחר שבע ברכות הכלה אסורה לבעלה לפני חופה.

לפי זה נראה כי לדעת הרמב"ם כל עוד לא היתה החופה, הכלה אסורה לבעלה לגמרי, לא רק בביאה אלא אף ביחוד, חיבוק ונישוק, שכן מדבריו נראה כי הברכה היא דבר שיש בכוחו להועיל רק לאחר החופה.

ג. שיטת שאר הראשונים

המאירי על מסכת פסחים^[63] כתב :

ו"מ בברכת אירוסין ואף שבע ברכות אין מברכין אותן עד שתכנס לחופה [=אחרי שנכנסה לחופה] ואף על פי שחופה הראויה לביאה בעינן וכל שלא ברך אינה ראויה לחופה שכלה בלא ברכה אסורה לא נאמר כן אלא שתהא ראויה לביאה מצד עצמה ר"ל שתהא טהורה אבל זו הרי הברכה תכופה לחופה ועוד שהרי ברכות אלו ברכות שבח הם ויש להם מקום אף לאחר מעשה והראיה שהרי כל שבעת הימים מברכין כלם בפנים חדשות וקצתן אף בלא פנים חדשות וגדולי המחברים כתבו בהם שקודם נישואין הם ואין הדברים נראין :

אמנם הוא חולק על הרמב"ם המצריך ברכות קודם חופה, ולדעתו יש לברך לאחריה, אך בדבריו מבואר כי פירוש הברייתא כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה מתייחס לברכת חתנים ולא לחופה.

כן עולה גם מדברי התוספות על מסכת כתובות^[64] :

רבי יהודה אומר אף בבית האירוסין מברכין אותה מפני שמתייחד עמה - ואמרי' כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה ולפי שפעמים בא עליה

(62) רמב"ם אישות פרק י הלכה ג.

(63) דף ז ע"ב.

(64) דף ז עמוד ב.

שלא לשם חופה עושין ברכה מתחלה כדי שתהא כלה בברכה.

שו"ת יב"א^[65] הביא עוד כמה ראשונים שלדעתם מה שאמרו כלה בלא "ברכה" הכוונה לשבע ברכות החתנים ולא לחופה :

וכן מצאנו להראשונים שכ' דה"ט שכל האוכל מצה בע"פ = בערב פסח = כאילו בועל ארוסתו בבית חמיו, משום שיש ז' ברכות בליל פסח לפני אכילת מצה, ודמיה לארוסתו בבית חמיו שאסורה כל עוד שלא בירכו ז"ב. ע' באגודה (פ' ע"פ). ובדרשות מהרי"ל (ה' פסח). ובשו"ת מהרי"ר (סי' קצג). ובהרד"א בפי' ההגדה (ד"ה הא לחמא עניא). ובהרשב"ץ (קונט' מאמר חמץ, דל"ג ע"א). ובאור זרוע (הלכות פסחים סי' רנו, דנ"ט ע"ד). ובשבולי הלקט (סי' רח). ובתניא (ס"ס מד). ע"ש. הרי שכל הראשונים הנ"ל מבארים דמ"ש כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה, היינו בלא ברכה ממש. וכבר כתבנו לעיל שכ"כ המאירי והר"ן פ"ק דפסחים אליבא דהרמב"ם. וכן מוכח בתשובות הרמב"ם (ירושלים תרצ"ד, סי' ו). ע"ש...

ד. דעת הב"י והרמ"א

הבית יוסף הביא את דברי תרה"ד המוזכרים לעיל שגם כלה בלא ברכה מותרת לבעלה, ורחאם^[66] :

ונשאל הרשב"א על עיר שאין בה עשרה בני אדם לברכת נישואין ואי אפשר להביאם שם ממקום אחר והשיב ברכת חתנים אינה בפחות מעשרה. ובכתבי מה"ר איסרלן (תרומת הדשן ח"ב) סימן ק"מ כתב בשם תשובת המיימוני (תשו' דשייכי להל' אישות סי' יח) דאין ברכות מעכבות דיעבד דמסתברא דכלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה היינו בלא חופה אלא דנקט בלא ברכה לפי שעושין ברכה בשעת נישואין וכי תעלה על דעתך אם אין במדינה עשרה שלא תנשא אשה משום דברכת חתנים בעשרה עד כאן לשונו. ואין דבריו נראין דמה טענה היא זו דאין הכי נמי שאם אין שם עשרה שלא תנשא אשה ואין זה אלא כמכריח הדבר בעצמו.

מדברי הב"י עולה כי מה שאמרו שכלה בלא "ברכה" אסורה לבעלה אין הכוונה לחופה, כפי שהסביר תרה"ד, אלא הכוונה לשבע ברכות, וכל שלא בירכו שבע ברכות הרי הכלה אסורה לבעלה.

לעומת זאת הרמ"א שם בדר"מ הסכים עם דברי תרה"ה וכתב :

ואין דבריו נראין אלא אין הברכות מעכבות כמו שנתבאר לעיל בסמוך ומיהו לכתחלה יש ליזהר ולהדר אחר עשרה :

[65] ח"ב אה"ע סי' ו.

[66] אבן העזר סימן סב.

וכוונתו למה שכתב בס"ק הקודם :

וכ"כ המרדכי בהגהות דקידושין (דף תרס"ג ע"ג) (סי' תקמה) דאין הברכות מעכבות והא דאמרינן כלה בלא ברכה אסורה ר"ל בלא חופה ונקט ברכה משום דדרך הברכה לעשות תחת החופה אבל הברכות אינן מעכבות דאטו במקום דליכא עשרה לא יעשה נישואין ולכך אם קידש אשה בטעות וגם הנישואין היו בטעות ונמצא הברכות שבירך הכל היה בטעות אפילו הכי אין צריך לחזור ולברך שנית כי הברכות שבירך ראשונה סגי וכ"כ שם (ע"ד) (סי' תקמו) בשם תשובת רש"י (מהר"א אלפנביין סי' קצז) דאע"ג דצריך לחזור ולקדש מכל מקום אין צריך לחזור ולברך וכן פסק בתשובה מהרי"ו (שו"ת מהר"י ווייל) סימן ז' ובפסקי מהרא"י (תרומת הדשן ח"ב) סימן ק"מ ובתשובת מיימוני סוף הלכות אישות סימן י"ח וי"ט האריך בזה וכן הוא בתוספות פ"ק דכתובות דאם נכנסו לחופה אין הברכה מעכב ועיין שם בדף ז' ע"א (ד"ה רבי יהודה):

מבואר כי לדעת הרמ"א אם היתה חופה, למרות שלא בירכו שבע ברכות הכלה מותרת לבעלה, ולפי זה מה שאמרו שכלה בלא "ברכה" אסורה לבעלה, הכוונה לחופה ולא לשבע ברכות.

בביאור דעת המחבר יש להתייחס גם לדבריו בהלכות אישות. על דברי הרמב"ם בהלכות אישות^[67] שכתב :

הארוסה אסורה לבעלה מדברי סופרים כל זמן שהיא בבית אביה, והבא על ארוסתו בבית חמיו מכין אותו מכת מרדות...

הוסיף הכ"מ :

הארוסה אסורה לבעלה מד"ס וכו'. זה נלמד מנוסח ברכת האירוסין ואסר לנו הארוסות כלומר מדרבנן שגזרו על יחוד פנויה ואף ארוסה לא התירו עד שתכנס לחופה וכמו שאמרו במסכת כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה.

לשון הכ"מ טעונה הסבר: מצד אחד כותב הכ"מ כי ארוסה שלא נכנסה "לחופה" אסורה, ומבואר כי רק החופה מתירה אותה לבעלה, מאידך המקור אותו מביא הכ"מ כראיה לדבריו הוא מסכת כלה שם אמרו כי כלה בלא "ברכה" אסורה לבעלה. וקשה: מה הראיה מכאן לדבריו של הכ"מ? לכאורה יש לומר כי לדעת הכ"מ מה שאמרו בלא "ברכה" אין הכוונה לשבע ברכות אלא לחופה, ומה שאמרו "ברכה" הוא משום שבמעמד החופה מברכין שבע ברכות.

כן כתב גם שער המלך^[68] בביאור לשון מסכת כלה והסביר כן גם בדעת הכ"מ וז"ל :

מסתבר דכל' בלא ברכ' דאסור' היינו בלא חופ' אלא דנקט בלא ברכ'

[67] פרק י הלכה א.

[68] הלכות אישות פרק י הלכה ו.

לפי שעושיין ברכה בשעת נישואין כו' ועיקר הדבר בחופ' דכל ביאת אירוסין בזנות היא כל זמן שלא נכנסה לחופ' אבל משנכנסה לחופ' הרי כאשתו לכל דבר ואפילו בלא ברכ'... כ"כ בד"מ סי' ס"ב שכן הוא דעת התוס' והמרדכי פרק קמא דכתובות יע"ש וכן נ"ל לדקדק מדברי רבינו ז"ל [הרמב"ם] שכתב אירס' ונס לחופ' ולא בירך ברכת חתנים ה"ז נשואה גמורה וחוזר ומברך אחר כמה ימים ובדין ז' כתב וצריך לכתוב כתובה קודם כניס' לחופ' ואחר כך יהי' מותר כאשתו ומה שלא כתבו בדין נס לחופ' ולא בירך ברכת חתנים חוזר ומברך אחר כמה ימים ואחר כך יהי' מותר כאשתו כמ"ש בדין הכתוב' מבואר דס"ל דכל שנכנסה לחופ' מותר לבא עליה דברכות אינן מעכבות... וכן נרא' ממ"ש מרן הכ"מ בר"פ הנזכר דין א' וז"ל ואף ארוס' לא התירו אלא עד שתכנס לחופה וכמ"ש במס' כלה בלא ברכ' אסורה לבעלה כנדה ותמה עליו בספר בני דוד דההיא דהתם אפילו בנכנסה לחופ' היכי מיייתי ראי' לענין דאסורה לו עד שתכנס לחופ' אכן כפי מ"ש דבריו ז"ל נכונים דסבירא לי' דכלה בלא ברכ' שאמרו היינו בלא חופה כמ"ש בתשו' מיימוני וכמו שכן נרא' מדברי רבינו וכמ"ש

לפי זה לכאורה יש סתירה בין דברי הב"י באה"ע שם עולה כי "ברכה" היא ברכת חתנים, לבין דבריו בכ"מ שם עולה כי "ברכה" היא חופה.

שו"ת יב"א^[69] העיר על דברי שער המלך האלה מדברי הב"י שהבאנו לעיל ובעקבות כך דחה את הבנתו בלשון הכ"מ בהלכות אישות :

ויש לתמוה [על הרב שער המלך אישות י'] שלא זכר שר דברי מרן הב"י (סי' סב), שכ' לדחות ד' מהר"י איסרלן שנשען ע"ד תשו' מיימוני, וס"ל דכלה בלא ברכה היינו ברכה ממש. וכמ"ש כן גם הר"ן פ"ק דפסחים (ז:): וכן"ל. ולפ"ז צ"ל דמ"ש מרן בכ"מ הנ"ל, הוא משום דאורחא דמילתא שמברכין ז"ב בחופה. וכמ"ש רש"י בכתובות (ז:): בד"ה ואסור לנו את הארוסות, מדרבנן שגזרו על הייחוד של פנויה, ואף ארוסה לא התירו עד שתכנס לחופה ובברכה, כדתניא כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה. ע"כ. וכ"כ הריטב"א והר"ן שם. וכ"כ הראב"ן בפ"י למס' כלה (צד ז) וע"ע שם (צד ג) שכ' שאף בהכנסה לחופה לא הותרה לבעלה, עד שיברכו ברכת נישואין שהם ז' ברכות. והרב המו"ל שם העיר, דס"ל להראב"ן כמ"ש מרן הב"י, דהכל מעכב חופה וז' ברכות. עכת"ד. וכן מפורש בזה"ק פ' תרומה (דקס"ט סע"א). ע"ש...

(ד) שבת וראה לכנה"ג (סי' סב הגב"י אות ז) שכ' בשם הרדב"ז [ח"א סי' שעב], דמ"ש הרמב"ם אירסה ונכנסה לחופה ולא בירך ברכת חתנים ה"ז נשואה גמורה וכו', היינו שמותר ג"כ לבא עליה אף על פי שלא בירך. וכ' ע"ז הכנה"ג, אמר המאסף אינו נראה לי, שהרי כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה. ודוחק לומר דר"ל כלה בלא חופה. וכן יש

לדקדק מד' ה"ה שכ', שאע"פ שצריכה ברכה אינה מעכבת וכו'. ונראה כוונתו ז"ל שאע"פ שצריכה ברכה כדי שיהיה מותר לו לבא עליה, מ"מ חופה הראויה היא שתהיה קנויה לו ליורשה ולהטמא לה וכו'. עכ"ד. מבואר להדיא דס"ל כמש"כ. ובזה ניחא פסקי מרן ז"ל, דהכא פליג על מהר"י איסרלן, וס"ל שאסור לבא עליה בלא ז' ברכות. ואילו בש"ע / אבן העזר / (סי' נה) פסק כלשון הרמב"ם הנ"ל, וע"כ דלא אמרינן שה"ז כנשואה אלא לענין ליורשה להטמא לה וכו'. אבל לענין ביאה אסורה כל זמן שלא בירכו ז"ב, והרי הוא כמבואר לעיל. ובאמת שאף הרדב"ז לא השוה מדותיו בזה, כי מצאתי להרדב"ז גופיה ח"ה (סי' ב' אלפים ושכו) שכ', דמ"ש הרמב"ם ה"ז כנשואה גמורה וכו', מ"מ אסור לבא עליה עד שיברך ז' ברכות. ומנא אמינא לה, דאמרינן בירוש' האוכל מצה בע"פ כאילו בא על ארוסתו בבית חמיו, ומה התם אינה מותרת עד שיברכו לה ז"ב, אף מצה אינה מותרת עד שיברך עליה ז"ב. הילכך אף על פי שנגמרו נישואיה לענין שאר דברים וכו'. ע"ש. ומבואר להדיא דאיהו נמי ס"ל כד' מרן הב"י ז"ל לחלק בין לענין קנין ובין לענין ביאה.

מבואר כי לדעת הגרע"י, הכ"מ סובר כי מה שאמרו שכלה בלא "ברכה" אסורה לבעלה, הכוונה לברכת האירוסין [ולא לחופה]. אולם מדברי הגרע"י נראה כי למעשה גם לדעת הכ"מ כדי להתיר את הארוסה בביאה אין די בברכה אלא יש צורך גם בחופה וגם בברכה, ורק בצירוף השתיים - תותר הארוסה בביאה.

נראה שיש לחזק הכנה זו מדברי השו"ע בסימן נה ס"ב. נתון זה למד הגרע"י מכך שהשו"ע העתיק את דברי הרמב"ם בהלכות אישות.

7. ביאור נוסח הברכה "ע"י חופה וקידושין"

לכאורה מנוסח ברכת האירוסין נראה כי היתר אשה לבעלה היא רק ע"י שני דברים: חופה וקידושין, ולא די באחד מהם, שכן לו היה די בברכה להתירה, היה לנו לברך שהתיר לנו ע"י "ברכה" ואילו אנו מברכים שהתיר לנו ע"י "חופה וקידושין".

אמנם ניתן לומר כי הברכה מתייחסת להיתר הנשים בשלושה מצבים:

א. "צונו על העריות", היינו נשים שהן ערוה לנו [קרובות משפחה ואשת איש] שהן אסורות לגמרי,

ב. "ואסר לנו את הארוסות" - היינו ארוסה לחתן, שאסורה לו ללא ברכה.

ג. "והתיר לנו את הנשואות" - וכדי לבוא למצב זה יש צורך בחופה וקידושין. כוונת הברכה היא שכדי לבוא לידי "נשואות" יש צורך בחופה וקידושין, אך באמת ייתכן שגם הארוסה תהיה מותרת [אם יברך שבע ברכות] אך אין זה מצוי, שכן בדר"כ ארוסה אינה מברכת, ולכן אנו אומרים כי ארוסה אסורה ורק נשואה מותרת.

בראשונים מצינו מחלוקת בביאור ברכה זו.

התוספות הרא"ש^[70] כתב :

והברכה הזאת נתקנה לתת שבח להקב"ה שקדשנו במצותיו להבדילנו מן העמים וצונו לקדש אשה המותרת לנו ולא אחת מן העריות והזכירו בו איסור ארוסות והיתר נשואות בחופה וקידושין שלא יטעה אדם לומר שהברכה נתקנה להתירה לו לכך הזכירו חופה לומר דדוקא ברכת חופה היא המתרת הכלה, ולהכי הקדימו חופה לקידושין לומר והתיר לנו את הנשואות על ידי ברכת חופה שאחר ברכת קידושין.

מבואר בדבריו כי מה שאמרו "חופה וקידושין" הוא כדי לומר שברכת האירוסין אינה מתירה את האשה לבעלה ויש צורך ב"חופה", אולם לדעתו מה שאומרים בברכה "חופה" אין הכוונה לחופה ממש אלא לברכת החופה. מדבריו מבואר כי שבע הברכות מתירות את האיסור הקיים על הארוסות.

כן מבואר גם באבודרהם^[71] :

והתיר לנו את הנשואות כלומר נשותינו הנשואות לנו על ידי חופה וקדושין פי' ע"י ברכת חופה שהיא גומרת את הקדושין.

אולם בראב"ן על כתובות^[72] בפירושו השני מבואר כי "חופה" היא החופה ממש ולא ברכת החופה :

על העריות, להרחיק מן העריות ולפיכך אסר לנו את הארוסות שהיא נמי ערוה כי כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה [במס' כלה] ונידה מן העריות היא. והתיר לנו הנשואות כו', כדכתיב כי יקח איש אשה ואין קיחה אלא בכסף ובא אליה שהכניסה לחופה והדר ובעלה.

כן מבואר בביאור הרוקח לסידור :

והתיר לנו את הנשואות על ידי חופה כניסת חופה. וקדושין בכסף ובשטר ובביאה, דכתיב כי יקח איש אשה והדר ובעלה.

בא"י מקדש עמו ישראל על ידי חופה וקדושין שאין לוקחין נשים ובעלין עד שיעשו חופה וקדושין

(70) מסכת כתובות דף ז עמוד ב.

(71) הלכות ברכות דיני ברכת אירוסין ונישואין.

(72) ד"ה מברכין.

8. זאת תורת העולה

לפי המובא לעיל מבואר כי לדעת השו"ע והרמ"א לאחר האירוסין הכלה אסורה ביחוד ובפשטות נראה שכך הדין גם לגבי חיבוק ונישוק *.

גם לאחר שבע ברכות לא פקעו איסורים אלה. לדעת הרמ"א אם בירכו שבע ברכות אחר האירוסין מותר לחתן לבוא על ארוסתו לשם נישואין, ושבע הברכות שמברכים יגרמו לכך שמן הסתם לא יבואו עליה אלא לשם נישואין, אך אם לא בא עליה לשם נישואין, אין כל היתר קירבה לאחר הברכות.

השו"ע העתיק את דברי הרמב"ם בדין זה, ולדעתו נראה שהאשה מותרת לבעלה רק אם היתה חופה וגם היו שבע ברכות, אך לא די באחד מהם כדי להתירה לבעלה. נמצא כי גם לדעת השו"ע ארוסה שבירכו עליה שבע ברכות עדיין אסורה לבעלה בכל קירבה עד החופה.

* הערת הרב נבנצל : הואיל ואצלנו האירוסין סמוכין לחופה, דאפילו למנהג הספרדים החופה היא באותו לילה, מותרים בחיבוק ונישוק, דאין זו קירבה לערוה אלא קירבה לנשואתו. תשובה : בהקדמה הבאנו את דברי הרב עובדיה יוסף זצ"ל בשו"ת יחו"ד [ה סב] שפטר את הכלה מכיסוי ראש עד היחוד כיון שבשלב זה היא נחשבת לארוסה ולא לנשואה, וכך נוהגים הרבה ספרדים כיום. לפי זה לדעתנו לא ניתן להקל בחיבוק ונישוק ולהגדיר אותה כנשואה, שאי אפשר לאחוז החבל בשני קצוות.

